

XVII Fira de Ràfels

Els productes naturals i els temes de medi ambient tornaren a estar presents, juntament amb ASCUMA, en aquesta trobada. [p. 4]

Centenari d'Andreu Piquer

Sols algunes viles del Matarranya celebraren els 300 anys del naixement d'aquest pensador i metge fornolenc. [p. 5]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

Universitaris a Mequinensa

Més de 60 «voluntaris per la llengua» es trobaren a l'alberg Camí de Sirga per conèixer la cultura de la Franja. [p. 7]

Entrevista a Josep Pallissa

Aquest arquitecte i llicenciat en Belles Arts nonaspí ens parla dels seus projectes realitzats i l'etapa docent a Fraga. [p. 15]

**Un alcalde
VALENT**

Sumari

- 2 Cartes creuades
- 3 Editorial
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 10 Entrevista:
Josep Pallisa Ràfales
- 12 Llitera
- 15 Tema del mes: Javier Adell
defensa el català en el seu
primer ple com a alcalde
- 16 Aragó
- 17 Galeria de personatges
- 18 Països Catalans
- 19 Opinió: 75 anys de la
crònica de la guerra civil a
Fraga de Franz Borkenau

Imatge coberta: L'alcalde de la Freixneda, Javier Adell, en el ple de la moció de censura.
Foto: © Iván Molina / La Comarca.

TEMPS DE FRANJA 111

Edita:

Iniciativa Cultural de Franja

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

- Associació Cultural del Matarranya
- Consells Locals de la Franja
- Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
- Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Director: Màrio Sasot • msasote@yahoo.es

Gestió i administració: Cèlia Badet

Cap de redacció i maquetació gràfica:
Isabel Calaf • tempsfranja@orange.es

Consell de redacció:

El Matarranya: Antoni Bengochea, Loli Gimeno, José Miguel Gràcia, Marc Martí, Marta Momblant, Artur Quintana, Lluís Rajadell i Carles Sancho.

El Baix Cinca: Rosa Arqué, Jaume Casas, Pep Labat, Carme Messeguer i Carme Tarragó.

La Llitera i la Ribagorça: Carles Barrull, Glòria Francino i Josefina Motis. PP.CC.: Hugo Sorolla.

Fotografia:

Pep Labat i Sigrid Schmidt Von der Twer.

Opinió: Esteve Betrià, Josep A. Carrégal, Miquel Estaña, Quim Gibert, Merxe Llop, Vicent de Melchor, Juli Micolau, Joaquim Montllús, Ramón Mur, Francesc Ricart, Carles Sancho, Ramon Sistac, Natxo Sorolla, Carles Terès i Joaquim Torrent.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín s.c.
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000. ISSN: 1695-7709

Generalitat de Catalunya
**Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació**

**INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCs**

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Salutació del director // Màrio Sasot

Aquest més ha sét bastant «Atilà». El número u ha estat el rei. Hem travessat la data 11-11-11, hem estat confeccionant el número 111 de la revista... Però la invasió d'huns més interessant i agraïda l'ha constituïda la arribada, a l'alberg Camí de sirga de Mequinensa, de seixanta estudiants de la Universitat de València, membres de grups de Voluntaris per la Llengua que han passat uns dies a la voreta del pantà i al costat del Poble Vell, coneixent aquestes terres de l'extrem ponentí de la nostra àrea lingüística, parlant de diferents temes relacionats amb la llengua i entrant en contacte directe amb la cultura i la gent franjolina.

Feia goig de veure tanta gent i tant jove,

xiquets i xiquetes de primers cursos de facultat (d'Arquitectura, Sociologia, Filologia Catalana, etc.) interessades en l'esdevenir de les nostres terres i gaudint de la seua coneixença mútua.

Joves que, en el seu territori, en les seues facultats, en els instituts i les escoles del seu entorn, trauen temps dels seus estudis i de la seua vida personal, per a animar els seus companys a inscriure's en les línies educatives en valencià, una llengua catalana que està minvant en moltes àrees d'aquest país veí, i vigilen perquè les línies en valencià es facen completament i efectivament en eixa llengua.

Felicitats, companys! Podeu venir a envair-nos sempre que vulgueu.

Cartes dels lectors

Un no-nacionalista a Fraga

Fragment final del pregó de la festa major de Fraga de 2011 encomanat a Hipólito Gómez de las Rocas: «Pero insisto, haciendo Aragón sin destruir ni perjudicar a España, esto es, sintiéndola como el empeño solidario de todas las regiones. Recordemos que España no es sólo nuestro ayer y que tanto hoy como mañana, debe seguir siendo nuestra patria común. ¡Ojala que España entera, nos sobreviva a todos!» Juraria que és així com s'expressa un no-nacionalista.

Agustí Lahuerta
(Fraga)

Violència domèstica

Cal –o caldria que no és fàcil– tenir molt clars i localitzats els casos de violència masclista quan es tracta de maltractament físic continuat, menyspreu personal i perill latent de mals majors...

A més, cal tenir una consideració a totes les persones que puguin ser víctimes de mala convivència i distorsions. Hi ha situacions molt dures en què les causes de tensió són mútues. Es donen casos que després d'una gran discussió mútua, la noia va

corrent a denunciar maltractaments.

En separacions, sovint hi ha tota classe d'estratègies i mentides per ambdues parts, per quedar millor situats, utilitzant als fills com a arma llancívola. La justícia ha de ser molt objectiva per saber a qui creure.

Cada vegada s'utilitzen més les anàlisis grafològiques, amb meticulositat microscòpica, si cal. Amb diverses mostres escrites es detecten falsedats en documents, per acusar a l'altre, o treure millor partit. També queda molt evident la personalitat del maltractador. A la lletra no hi ha parany.

Josefina Motis

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

tempsdefranja@telefonica.net

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a:
tempsfranja@orange.es

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saïd:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papereria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrilo. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roires:** Llibreria Serret.

La Freixneda parla català perquè és la seua llengua

Els fets de la Freixneda tenen una rellevància cabdal per entendre què està passant a la Franja. Un alcalde nou emergeix d'una moció censura. L'alcalde vell, que fa ja 16 anys que governa la vila, arrela la seua cultura política en temps anteriors, fins i tot anteriors a la democràcia. En plena democràcia aquest alcalde vell ha consolidat l'ús del castellà com la llengua pública de l'Ajuntament. Amb els seus corresponents catalanoparlants que, en actes públics, es parlen en castellà entre ells. Una desraó. Un poder que es veu capaç de jugar a corrompre la nostra normalitat com a catalanoparlants.

El nou representant de la voluntat del poble és jove. S'inicia una renovació dels vells costums i una actualització a la societat contemporània. Una societat cada vegada més multilingüe. Davant qui es nega a entendre la realitat, aclareix que parla català perquè és la nostra llengua. Cap novetat. Perquè sempre ho hem fet així, i continuarem fent-ho així. Però hi ha qui amaga la ràbia per la pèrdua del poder en una falsa guerra de noms. Que és capaç de polititzar coses tant serioses com el nom de la nostra llengua. Qualsevol observador extern dirà que hi ha un conflicte lingüístic. En realitat, i en aquell moment, el conflicte més important és el que s'està debatent: la pèrdua d'una alcaldia vella per l'entrada d'aires nous.

És agre veure dos matarranyencs discutint en la mateixa llengua sobre si parlen la mateixa llengua. Paradoxes que només es poden donar amb una de les parts marcant el territori de la incultura. «Hi ha gent a qui li molesta que es pense, parle o escriga en català; és la mateixa gent a qui li molesta que es pense, parle o escriga».

Mentre, a més, altes esferes prioritzen una línia de combat identitària. Tot els anirà bé a partir del 20N si poden desviar els debats sobre les futures retallades. En la que està plo-

vent, i no tenen cap altra prioritat que la modificació de la (descalfeïnada) Llei de llengües. Fan reeixir eixe enemic que els significa, perquè parlem llengües estranyes, i a més, paregudes a les del dimoni català. I com que ni PSOE, ni IU, van blindar el català i l'aragonès al nou Estatut, troben el camí pla per a treballar contra nosaltres.

No és previsible que la situació canviï. La política a Aragó només pot variar en dos colors: negre o gris. O hi ha un partit que materialitza l'oposició oberta al català, o el ca-

Ple de l'Ajuntament de la Freixneda
IVÁN MOLINA / LA COMARCA

talà és part de la diversitat molesta que no se sap bé com resoldre. Difícilment es consolidaran altres majories diferents. Si no volem desaparèixer, caldrà reinventar-nos com a activistes, ben independents d'este país monocromàtic. Los nous aires tindran dificultats per arribar a la Franja. Però és temps de treballar encara més, perquè tot govern vell acaba. Tot alcalde vell cau. I quan acaba, és moment d'arreglar allò sembrat, siguen fruits (per a alguns) o tempestes (per als altres).

VIII CONCURS DE CONTES CURTS
"VILA DE PENARROJA DE TASTAVINS - MATIES PALLARÉS"

AJUNTAMENT DE PENARROJA DE TASTAVINS

Primer premi: **300** euros.
Segon premi: **200** euros.

Les bases del concurs es poden consultar a l'Ajuntament de Penarroja de Tastavins o a la nostra Oficina de Turisme.
Lloc de presentació: **OFICINES DE L'AJUNTAMENT DE PENARROJA DE TASTAVINS.**
Termini límit: **ABANS DEL 3 DE DESEMBRE DE 2011.**

Organitza: Col·labora:

VIII CONCURS DE PINTURA
"DESIDERI LOMBARTE"

AJUNTAMENT DE PENARROJA DE TASTAVINS

Premi únic: **800** euros

Lloc de presentació: **OFICINES DE L'AJUNTAMENT DE PENARROJA DE TASTAVINS.**
Termini límit: **ABANS DEL 3 DE DESEMBRE DE 2011.**

Les bases del concurs es poden consultar a l'Ajuntament de Penarroja de Tastavins o a la nostra Oficina de Turisme.

Telf. Ajuntament: 978.00.67.00.
Telf. Oficina Turisme: 978.00.66.67

Organitza: Col·labora:

La Fira de Ràfels celebra la seua XVII edició

// JOSEP MARIA BARÓ

L'Ajuntament de Ràfels, amb l'entusiasme del regidor de Medi Ambient, José Luis Roda, i el suport institucional del Consell Comarcal del Matarranya, ha organitzat la XVII Fira de Recursos Naturals i Medi Ambient, que s'ha celebrat els dies onze i dotze de Novembre d'enguany.

He tingut el goig de visitar-la i puc afirmar, que respon perfectament al

Estand d'ASCUMA a la Fira de Ràfels
ASCUMA

seu propòsit. Les exposicions temàtiques d'agricultura ecològica, adobs ecològics, productes hortofructícoles són ben variades, fins i tot a la mateixa cosmètica natural. Tenen, en la seva senzillesa, l'expressió més alta de la utilització dels Recursos Naturals dins d'un respecte pel Medi Natural.

La mostra de fòssils, i totes les altres mostres temàtiques són també

l'expressió de l'alt nivell de la Fira, pel que cal felicitar als seus organitzadors.

A més, el marc arquitectònic de Ràfels dóna un especial encant a la Fira: la Plaça de la Vila que es perllonga fins els arcs que arriben fins a l'entrada del poble, venint del Jardí Botànic, amb totes les seves parades de productes naturals.

Completen les activitats d'esta Fira, la realització, dins del seu àmbit, de l'Assemblea de l'Associació de Productors d'Agricultura Ecològica del Baix Aragó, i les activitats lúdiques que s'han fet en el seu entorn.

Un any més, l'Associació Cultural del Matarranya ha estat present a la Fira, amb una àmplia mostra de les publicacions que hem fet i que ens dóna l'oportunitat de reforçar els nostres lligams amb tots els pobles de la Comarca i en la nostra més ferma voluntat de col·laborar amb totes les Institucions i en la societat civil sobre la utilització del recursos naturals i la preservació del medi ambient.

Jornades d'estudi «La Guerra Civil del 36 a Queretes»

// LLUÍS ROIG

Del 3 al 11 de desembre tindran lloc a Queretes unes xarrades sobre la Guerra Civil, organitzades per Juan Luis Camps, autor de diversos treballs històrics i soci d'ASCUMA.

La lectura dels continguts, l'experiència de Juan Luis Camps i el seu coneixement d'aquest tema concret, estem segurs que despertaran l'interès de molts de vosaltres.

Xarrades didàctiques i divulgatives

1a Sessió (dia 3, dissabte a les 19 hores)

- La II República espanyola a la localitat de Queretes (1931-1936)
- La insurrecció militar (del 18 al 25 de juliol de 1936)

2a Sessió (dia 8, dijous a les 19 hores)

- El període revolucionari (del 26 de juliol al 31 d'agost de 1936)
- El període anarquista durant la guerra (de setembre del 36 a l'agost del 37)
- El període socialista durant la guerra (de setembre del 37 a 1 d'abril del 38)

3a Sessió (dia 10, dissabte a les 19 hores)

- El període bèl·lic i la batalla de l'Ebre (de 2 d'abril del 38 a l'1 d'abril del 39)
- El nou règim franquista.
- La postguerra

Exposicions i projecció de pel·lícules

Desfilada per l'arreal de Sant Joan (actual Plaça Pascual Buendia), 1938

Col·laboren: Ajuntament de Queretes • Taller d'arqueologia i història de l'Associació Medioevo de Queretes • Associació Il·lervània de Queretes • Associació Gent Jove de Queretes • Associació Cultural del Matarranya • Llibreria Serret Vall-de-roures • Associació cultural La Bresca, Arnes

Bellmunt i Fórnols recordaren Andreu Piquer en el tercer centenari del seu naixement

// RAMÓN MUR

Aragó es va oblidar el 2010 de commemorar el sis-cents aniversari de la mort del seu últim rei, Martí l'Humà, i en aquest any de 2011 ha passat el mateix amb Andreu Piquer i Arrufat (Fórnols 1711 - Madrid, 1772). Només les petites localitats de Bellmunt i Fórnols s'han ocupat de retre homenatge al que va ser metge de cambra dels reis Ferran VI i Carles III, a més de reconegut filòsof del segle XVIII.

Bellmunt va dedicar, el passat 15 d'agost, la seva quarta jornada de lectura pública a la petita biografia de Piquer escrita el 1901 pel periodista i escriptor Saturnino Arrufat, director del diari *El Bajo Aragón* i que va ser conegut pel pseudònim Elías SAB. D'aquest llibre de SAB es coneix un sol exemplar, conservat a l'arxiu i biblioteca personal del regeneracionista baixaronès, Juan Pío Membrado Ejerique (Bellmunt, 1851-1923).

L'obra va poder ser un col·leccionable publicat al diari que dirigia Saturnino Arrufat. Això explicaria que l'obra no tingués una difusió llibretera a l'ús i que avui sigui tan difícil trobar més exemplars del que es conserva a Bellmunt. En qualsevol

cas, l'obra de S. Arrufat presenta una completa relació de les dades biogràfiques de Piquer així com de les obres que va escriure de Medicina i Filosofia.

«L'únic pensador...»

Fórnols, per la seva banda, va dedicar a Piquer dues jornades d'homenatge els dies 5 i 6 de novembre, just al complir-se el tres-cents aniversari del seu naixement. A la primera, Alejandro Abadia va presentar un segell postal de Fórnols dedicat a Piquer. El filatèlic de Terol ha realitzat ja segells de 63 localitats de la província.

Andreu Piquer Arrufat, «l'únic pensador espanyol del segle XVIII que val la pena», segons l'opinió d'Ortega i Gasset revelada pel calendari Manuel Mindán qui va realitzar la seva tesi en filosofia sobre *Andrés Piquer, Filosofía y Medicina en la España del siglo XVIII*, està avui assegut en una escultura que perpetua la seva memòria davant la façana de l'edifici de l'antiga facultat de Medicina i Ciències de la Universitat de Saragossa, obra de l'arquitecte Ricardo Magdalena a finals

Andreu Piquer

del segle XIX. Des d'aleshores fins a avui, la figura i l'obra de Piquer semblen patir un injustificat oblit. Una cosa que aquest any no ha passat amb el cinc-cents aniversari del naixement de Miguel Servet o amb el primer centenari de la mort de Joaquín Costa. Per això el record que Bellmunt i Fórnols han dedicat aquest any a Piquer adquireix especial rellevància i té més mèrit.

LO RASPALL

Escriptors contra filòlegs // Ramon Mur

L'escriptor Javier Marías ha criticat l'última reforma ortogràfica de la Reial Acadèmia Espanyola-RAE de la qual ell n'és membre des de 2008. A Marías no li ha agradat, per exemple, que s'hagi suprimit l'accent o titlla de paraules com 'guion' o 'truhan'. Però el que més li molesta al fill del filòsof deixeble d'Ortega, Julián Marías, és que en l'Acadèmia prevalgui el criteri dels «tècnics» en contra de l'opinió dels acadèmics escriptors.

Aquestes paraules de Marías deixen al descobert un clar enfrontament entre acadèmics filòlegs i acadèmics escriptors: «Suposo que als escriptors de l'Acadèmia, els filòlegs ens han de considerar un grup d'ignorants, i de vegades em pregunto si no hi som una mica d'adorn, la qual cosa és una sensació que no m'agrada molt».

Potser a aquesta baralla entre acadèmics es va deure l'absència, el 30 d'octubre, de famosos literats amb seient a la RAE i que vaig tenir ocasió de constatar personalment. Aquest dia va prendre possessió de la butaca 'e minúscula' el llatí de la

Universitat de Sevilla i membre des de fa 20 anys del comitè científic de l'Institut d'Estudis Humanístics d'Alcanys, Juan Gil Fernández. El nou acadèmic va ser solemnement portat a l'estrada per l'acadèmic professor de Literatura, Pedro Álvarez de Miranda, i l'escriptora acadèmica aragonesa, Soledad Puértolas. Però en l'acte de rebre un novici a l'Acadèmia van ser notables les absències d'acadèmics escriptors, primeres firmes de la nostra literatura, com Javier Marías, Arturo Pérez Reverte, Antonio Muñoz Molina, Juan Luis Cebrián i el Nobel de Literatura, Mario Vargas Llosa, entre d'altres.

Estava darrere d'aquestes absències la protesta dels acadèmics escriptors contra l'última reforma ortogràfica de la RAE determinada pels acadèmics filòlegs? El temps ho dirà. En tot cas, el nou acadèmic filòleg, Joan Gil, va mostrar un gran respecte pels acadèmics escriptors en el seu discurs d'ingrés a la sentida i documentada remembrança que va fer del literat Miguel Delibes, el seu antecessor a la butaca de la RAE.

Beseit commemora el seu passat esplendor paperer

// LLUÍS RAJADELL

Beseit va ser durant tres segles, del XVIII fins als anys setanta del segle XX, un potent focus productor de paper d'alta qualitat, gràcies, sobre tot, a les característiques de les seues aigües, procedents del massís muntanyós que porta el seu nom. Aquell fenomen, que va convertir un petit poble en un pol d'atracció d'inversions i treballadors, va ser recordat durant el passat mes d'agost en una àmplia exposició a la Casa de Cultura de Beseit, al voltant del paper en general i de la producció paperera de Beseit en particular.

L'alcalde, Albert Moragrega, parla amb nostàlgia d'aquell període de progrés econòmic, laboral i demogràfic, quan Beseit era conegut com «l'Amèrica menuda». En l'època d'esplendor, les nou fàbriques identificades al terme van donar treball a 800 persones. Estaven enclavades a la vora del riu Matarranya, del que rebien la força motriu i l'aigua precisa per al procés productiu.

Tot aquell passat d'esplendor va ser recordat en la mostra que s'ha pogut visitar. La coordinadora dels continguts, Margarita Celma, és, a més, l'au-

tora d'un interessant treball de compilació de testimonis orals relacionats amb les fàbriques papereres. Ha entrevistat a 42 persones que hi van treballar i ha produït un DVD, titulat *Les fàbriques de paper i cartolina de Beseit*, que s'ha projectat durant la mostra. Celma explica que la seua investigació va estar possible per una beca de la Direcció General de Patrimoni de la DGA, que ha editat l'audiovisual.

En l'exposició, n'hi havia també una col·lecció de panells de l'*Asociación Hispánica de Historiadores del Papel*, que explica la història i elaboració d'este producte. Però un dels 'plats forts' per atreure visitants va estar la maqueta elaborada per Joan José Julián Rubert, on s'explicava i mostrava tot el procés de fabricació del paper de qualitat a partir de draps de cotó.

El material resultant, de gran qualitat, es venia per tota Espanya i a l'estranger. Entre els clients es trobave

Exposició de l'Asociación Hispánica de Historiadores del Papel
MARGARITA CELMA

l'Heraclio Fournier, de Vitòria, que l'empleava per a fabricar les seues famoses baralles de cartes. Durant molt de temps el transport s'havia de fer a llocs de matxos i cavalls en llargues caravanes que duraven setmanes.

Albert Moragrega explica que tres de les nou fàbriques es van reconvertir en molins o en altres activitats. Una va ser utilitzada com a polvorí durant les guerres carlistes i va ser lloc de comandament del general carlista Cabrera, un personatge mític a les terres del Maestrat i Matarranya. De les restants sis, tres s'han condicionat recentment com a hotels i restaurants aprofitant el potencial turístic de Beseit i una altra es convertí en l'actual centre cultural i taller de la pintora Gema Noguera, desapareguda fa pocs anys.

DESPERTA FERRO

El poblat de la Roca Cavallera de Calaceit // Joaquim Montclús

Una roca cavallera és una pedra de dimensions més o menys considerables que cavalca damunt d'una altra. Al llarg de la geografia i també pels nostres pobles és bastant comú trobar una roca cavallera. Algunes d'aquestes tenen una gran importància, com és la Roca Cavallera de Calaceit.

A principis del segle passat l'historiador Santiago Vidiella ja en parla i diu que aquesta roca podia fer les funcions d'altar o tribuna on eren proclamats els cabdills en aquells temps remots. Ara, gràcies a l'escriptor Jesús Ávila Granados, la roca s'ha fet famosa i són molts els que en les seves visites turístiques al Matarranya i a Calaceit l'inclouen en el seu recorregut.

La roca està ubicada enmig del camp, en un pla, amb una gran vista i a menys de 3 km de la població. Ávila Granados, pels dibuixos i els signes excavats sobre la pedra de manera hexagonal, afirma que és com una enciclopèdia de la prehistòria, perquè conté informacions sobre el cicle dels astres, els equi-

noccis, els punts cardinals i la posició de la lluna.

A uns tres-cents metres de la roca, damunt d'un serrallet, es troba un poblat que va deure d'estar habitat des dels primers temps del neolític fins l'època del bronze. Encara es pot veure la distribució dels habitacles, la muralla i altres dependències. De moment no s'ha trobat ceràmica ibera, no vol dir que no existeixi. Per la seva situació comunicava amb el de Sant Antoni, el del Castell i amb altres escampats per tota la zona.

Seria bo que les institucions expertes en el tema l'estudies-sin, el netegessin i feren les oportunes adaptacions per poder ser visitat.

Si la Roca Cavallera ja és un punt important d'atracció, amb la visita d'aquest poblat encara ho seria més.

Sobre les energies i els poders de la famosa roca els puc garantir que quan un s'hi asseu a sobre entra en un estat perfecte de tranquil·litat i si fa una mica de ventet resta totalment purificat.

Estudiants de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears descobreixen la Franja

// FRANCESC MARCO PALAU*

Més de seixanta estudiants de diverses facultats del país van trobar-se entre el divendres 11 i el diumenge 13 de novembre de 2011 a Mequinensa per conèixer a fons la realitat actual de la Franja de Ponent.

Aquestes jornades van realitzar-se en el marc de les Trobades de Voluntariat Lingüístic Universitari que cada any –i aquesta era l'onzena edició– tenen lloc en una població diferent de les terres de parla catalana. Organitzades pel Servei de Política Lingüística de la Universitat de València en col·laboració amb la Xarxa Vives d'Universitats. Majoritàriament hi hagué estudiants de les universitats de València, Lleida, Tarragona i de les Illes Balears.

Amb l'objectiu d'entendre la situació de les comarques de Ponent, Ramon Sistac, professor de la Universitat de Lleida i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, va fer la intervenció inicial en la que definí a nivell geogràfic i administratiu la relació de la llengua amb el territori. Josep Gifreu, periodista i comunicòleg, i Rafael Xambó, músic i sociòleg valencià, reflexionaren en una taula rodona al voltant de

l'espai comunicatiu en llengua catalana, ja sigui la premsa en paper, la ràdio, les emissores televisives o les noves oportunitats que pot suposar el 2.0 i les xarxes socials.

El sociòleg Natxo Sorolla, aprofundint en la sociologia de la llengua a la Franja i l'escriptor Hèctor Moret, aportant els seus coneixements de la literatura en català d'aquestes comarques van constatar l'estat de l'ús social de la llengua i el seu ús per part dels autors. Quim Gibert, psicòleg, realitzà un dels tallers d'espai lingüístic personal que, ideats pel també psicòleg Ferran Suay, aposten per fer un pas endavant

Assistents a les Trobades de Voluntariat Lingüístic a Mequinensa

FRANCESC MARCO

en la convicció lingüística dels participants. El músic i escriptor Màrio Sasot, per la seva banda, va exposar la producció cultural de la Franja des d'una perspectiva interdisciplinària.

També hi hagué temps per fer treball de camp, una visita al Castell de Mequinensa, passejar pel nucli urbà, endinsar-se al Museu de la Mina, tastar la gastronomia local, i conèixer el procés d'elaboració de l'oli. A més, un espectacle participatiu a càrrec de Forquilla Teatre i un taller de danses tradicionals realitzat per Ras-canya introduïren la vessant lúdica les nits del cap de setmana.

Català a l'atac

// JORDI WILLIAMS

Promogut pel Servei de Política Lingüística de la Universitat de València, en el marc de la Xarxa Joan Lluís Vives d'Universitats, el segon cap de setmana de novembre Mequinensa ha acollit la XI Trobada del Voluntariat Lingüístic Universitari. Amb el títol *L'Aragó que parla en la nostra llengua*, el filòleg Ramon Sistac i altres especialistes locals han abordat la Franja de Ponent des de diferents angles. També hi han hagut moments per a la gresca, el debat i visites a l'entorn de Mequinensa.

L'Alcúdia, Cabrera de Mar, Poblet, Banyeres de Mariola... han estat altres punts de l'àmbit lingüístic on s'ha convocat aquesta trobada lúdicoformativa de periodicitat anual. L'esmentat servei lingüístic cerca que els alumnes puguin moure's en català durant la seva etapa universitària i que l'experiència la sigui exportable quan accedeixin al mercat laboral.

* Activista cultural i estudiant d'Història de la Universitat Rovira i Virgili.

Exposició retrospectiva de Lina Valero

// CARMÉ MESSEGUER

Entre el 4 i el 15 d'octubre, en la galeria ARTlinavalero, al cor de la vila de Gràcia de Barcelona, la pintora fragatina Lina Valero ha ofert una mostra retrospectiva de la seua col·lecció *Teixits gestuals* inspirada en els estampats de les faldetes i mocadors del vestit fragatí tradicional.

Amb aquesta exposició, que ha titulat *AdiósAdiósTeixits...*, l'artista tanca una col·lecció integrada per sis sèries de pintures acríliques sobre fusta en què va treballar entre els anys 2004 i 2009. La col·lecció completa –148 peces de diferents formats– s'ha pogut veure en un vídeo projectat en la mateixa galeria –i alternativament estudi– de la pintora. Les peces de les diferents sèries –*Teixits gestuals I*, *Teixits gestuals: encàrrecs*, *Teixits gestuals II*, *Teixits gestuals: desfets*, *Teixits gestuals: butxaques, nusos i pllecs*, i *Teixits gestuals: the last ones*– tenen en comú que parteixen de la imbricació de dos estampats reproduïts amb un estil més figuratiu o més abstracte –la tendència natural de la pintora fragatina– de manera alternativa en les successives sèries. En un o altre estils, l'artista aconsegueix reflectir l'esclat de llum i color del vestuari de dona fragatí i molt especialment el seu moviment, que ha tingut un paper destacat en la tradició local. (En la parla fragatina s'anomena «fer dilluns dimarts» al vaivé que la dona fragatina confereix a les faldetes quan camina amb elegància.) Fins i tot hi podem veure representat el volum, ja que la pintora acostuma a donar color també als laterals de la peça com a extensió de la imatge reproduïda.

La Lina s'ha documentat per aquesta feina especialment aprofitant les desfilades del Dia de la faldeta a Fraga, que coincideix amb la celebració del Dia d'Aragó, en què s'acostuma a traure de les calaixeres les robes tradicionals (ara tam-

bé detallistes reproduccions) per lluir-les en aquesta festa declarada d'interès turístic.

La col·lecció ha estat molt ben acollida, especialment entre el públic fragatí, que ha sabut agrair a la Lina –també encarregar– la recreació d'estampats que havien vestit les dones de la família. De fet, l'exposició va tenir un dia «especial per a fragatins», a què van assistir diferents persones en representació de diverses entitats locals.

La Lina centra ara el seu interès en la pintura sacra, que li permet experimentar amb una dilatadíssima tradició: una vital *Creació del món: 7è dia*, un Crist inspirat en Cimabue

Lina Valero amb la seva obra
CARMÉ MESSEGUER

o un *Sant sopar* empeltat d'*El dinar campestre* de Monet són obres del nou *divertimento* de la Lina, algunes de les quals han estat exposades en el monestir de Sant Pau del Camp, al Raval barceloní.

Tortell Poltrona a Fraga

// ÒSCAR LABAT / JORDI WILLIAMS

El Circ Cric de Tortell Poltrona va visitar Fraga els dies 5 i 6 de novembre amb el seu nou espectacle de la Gira 2011-2012, oferint un espectacle de pallasos d'un nivell altíssim. Va ser capaç de guanyar-se al públic des del primer minut i entretenir-lo durant una hora i mitja relatant, entre d'altres coses, episodis d'una infantesa amarga. El pallaso anava acompanyat de quatre músics en directe i quatre ajudants.

Emociona constatar que Poltrona mai amaga el compromís polític davant d'un món amb poca memòria i excessives desigualtats. En aquest sentit, l'home que ha fet riure a tantes generacions de xiquets, va convidar al respectable a sumar-se a les campanyes de solidaritat engegades per *Pallasos sense fronteres*.

La gent col·labora amb l'ONG comprant articles de circ (nassos de pallaso sobretot) i va poder veure algunes imatges de l'espectacle del pallaso a l'Àfrica.

Tortell Poltrona actuant a Kivu Nord (R.D. del Congo)
PALLASSOS SENSE FRONTERES

Setmana Literària a Mequinensa

// AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

Del 17 al 21 d'octubre es va celebrar a Mequinensa la Setmana Literària amb diferents conferències impartides per escriptors aragonesos.

Aquesta iniciativa es va portar a terme gràcies a l'Associació Aragonesa d'Escriptors i l'Ajuntament de Mequinensa, en les què van participar escriptors, poetes i autors d'Aragó que van exposar les seues obres relacionades amb «literatura i paisatge».

El dilluns 17 d'octubre va començar la Setmana Literària amb Eduardo Burgaz, i la seua conferència *Literatura, escuela, calle. La vida misma*, apropant-nos a algunes de les seues obres inspirades en les seues vivències.

El dimarts, 18 d'octubre, Antonio Serrano ens va mostrar unes espectaculars fotografies relacionades amb zones del Pirineu aragonès amb *Del Mediterráneo al Cantábrico con mochila. Pirineo aragonés*.

El dimecres 19 d'octubre, Sagra-

Exposició de Juli Micolau i Joaquín Sánchez
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

rio Ramírez va llegir i explicar uns passatges relacionats, tots plegats, amb el paisatge i va concloure amb unes fotografies del Pirineu aragonès amb la conferència *Transpirenaica, narraciones encadenadas*.

El dijous 20 d'octubre, la doctora en filologia hispànica i escriptora de poemes, M. Pilar Martínez, ens va delectar amb les seues poesies carregades de sentiment amb la conferència *Paisaje interior y poesía*.

Finalment, el divendres 21 d'octubre es va celebrar un recital poètic amb dos poetes, Juli Micolau, un dels exponents màxims de la poesia de la Franja que ens va sorprendre amb les seues fantàstiques poesies en llengua catalana, amb *Matarranya poètica* i Joaquín Sánchez, on vam poder escoltar les seues precioses poesies sobre l'amor a la seva terra amb *Versos del Somontano*.

ESTAMPES RIBERENQUES

La felicitat dels altres // Quim Gibert

«A nosaltres ens agrada fer feliços als altres». Un jugador de bàsquet justificava irònicament el mal joc de l'equip. Era just després d'haver encadenat un reguitzell de derrotes.

Els afroamericans que acceptaven l'esclavitud també van fer feliços a aquells blancs que els explotaven. Els defensors de l'esclavisme ho justificaven dient que el sacrifici d'aquest segment tan desprestigiat de la societat repercutia positivament en l'economia d'Estats Units.

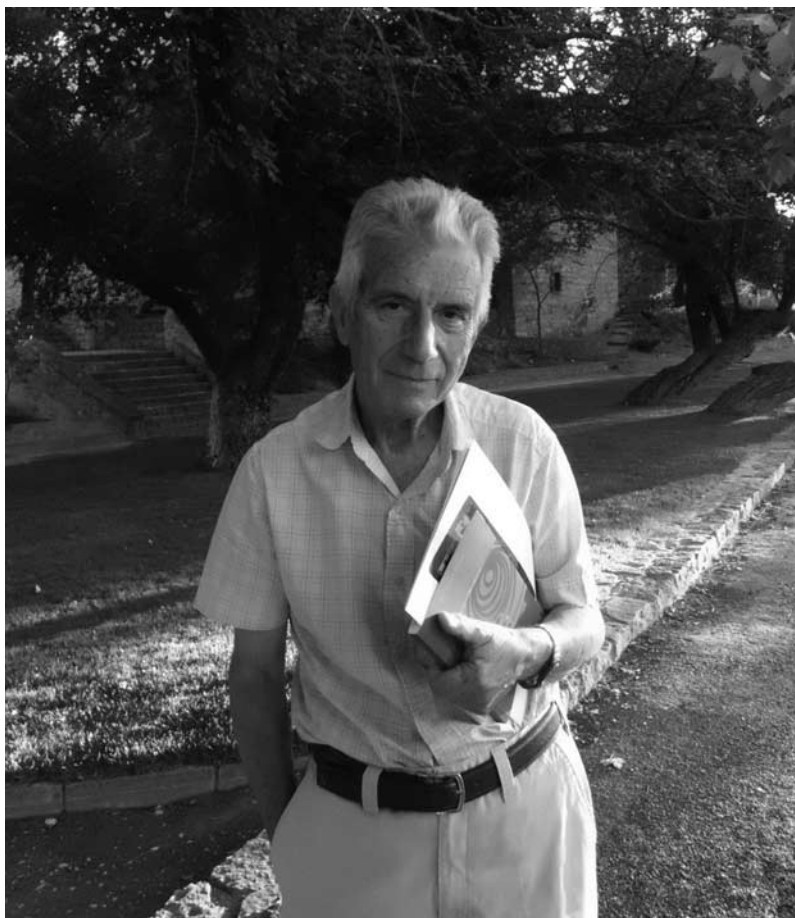
Sense deixar Amèrica del Nord, l'historiador Josep Sort sosté que els quebequesos assumiren el paper de *negres-blancs* quan el XVIII van ser annexionats a l'imperi britànic. L'especificitat del Quebec dins del Canadà no gaudia de cap reconeixement. La burgesia anglòfona els va titllar de «negres» o de «granotes». I «speak white» fou l'equivalent espanyol de «habla en cristiano».

Quedar incorporat a un entorn culturalment diferent, en el qual la teva identitat lingüística queda minoritzada, és absolutament devastador. També són equiparats a un subgrup dins l'àmbit aragonès i a una anècdota dins l'àmbit espanyol els catalanoparlants de la Franja de Ponent. Al tractar-se d'un fet tan insignificant, als franjatins sempre se'ls insta implícitament a tenir contents els castellanoparlants d'Aragó i de més enllà. Siguí just o no, la gent de la Franja han de renunciar sistemàticament als seus drets lingüístics a fi i efecte que la resta dels habitants de la *comunidad autónoma* no s'ofenguin. Com si es

tractés d'un xantatge, l'oficialitat de la llengua autòctona d'aquesta llenca podria despertar temptacions d'enviar a l'oposició, amb un vot de càstig, el govern que la portés endavant. Així, doncs, estem parlant d'una minoria catalanoparlant que des de fa generacions continuen sent educats com si fossin castellanoparlants. Conseqüentment, han interioritzat un univers castellà, el qual s'apliquen i comprenen més bé que el català. Allò aragonès és, per tant, un entorn alienador per als franjatins, que per raons de llengua han esdevingut els *negres-blancs* d'Aragó.

Tant és així, que altres col·lectius en circumstàncies semblants de seguida se n'adonen. «Als fragatins i altres catalanoparlants d'aquests topants us puc entendre, atès que jo sóc originària d'una contrada amb característiques similars. L'indret on vaig néixer, un territori hongarès pels quatre costats, després de la primera guerra mundial va passar a dependre de Romania». Qui parla així és la meua veïna, mare d'un xiquet tan ros com ella de pocs mesos d'edat, que aviat va constatar que la llengua autòctona de la Franja no és altra que la catalana. Es tracta de descendents d'aquells magiars que amb la desaparició de l'imperi austrohongarès foren annexionats a Romania.

Obligar-te a haver de fer feliços els altres origina una enorme dependència. Actuar amb la independència d'aquesta veïna de l'Est és entenedor: «en hongarès educaré el meu fill».

Josep
Pallisa
Ràfales
CARME
MESSEGUER

Nonasp, un dia qualsevol del mes d'agost a l'hora gandula de la migdiada. En Josep ens farà de cicero-ne durant la visita de la població. Des de la placeta de l'església de Sant Bartomeu, enfilem carrer amunt fins al Castell, actual seu de l'Ajuntament de la vila. L'edifici s'assenta sobre uns estrats de pedra arenosa atalaiats sobre el Matarranya. Amb la dicció d'un home avesat a la docència, el nostre amfitrió va desgranant saber i inquietuds.

Pallisa, arquitecte

«Alfons el Bataller –el que va morir en el setge de Fraga– el va conquerir als àrabs; ho sabem per un document de 1133, en què dona el castell i la vila de Nonasp a tres cavallers seus en premi als seus mèrits en la conquesta de Mequinensa. Es tracta de l'únic document conservat del Bataller en què dictamina sobre un assumpte de caire privat. Posteriorment el castell va passar a l'Orde del Temple i, en extingir-se aquest, a l'orde de Sant Joan, per acabar vinculat, ja al segle XV, a la família Luna. Així ho testimonien la creu de

«Em vaig comprometre amb la rehabilitació del Castell de Fraga a principis dels vuitanta»

Sant Joan i l'escut de la casa dels Luna gravats en la dovella central de la portalada d'accés. En aquesta mateixa època la fortalesa es devia veure ampliada per esdevenir un palau. Al segle XVIII, enmig de la Guerra de Successió, corresponen les obres de consolidació de la fortalesa amb contraforts sobre el cingle i l'obertura de grans finestrals. Durant la Guerra Civil, va servir ocasionalment de presó.»

Pel seu valor arquitectònic i simbòlic, Pallisa va proposar al seu moment la restauració del Castell, respectant-ne l'estructura, i la seua rehabilitació per a dependències municipals, la planta baixa, sala d'actes, el pis superior, i usos múltiples, el pati d'armes amb vistes sobre la vall del Matarranya.

«Vam retocar tan poc com va ser possible. Ho vam demuntar tot i ho vam tornar a refer. Vam aprofitar la pedra i part de les bigues. Vam respectar l'estructura arquitectònica i vam decidir mantenir l'aljub central, que en cert moment devia fer funcions de trull. La finestra gòtica geminada

JOSEP PALLISA RÀFALES, ARQUITECTE

«Vaig llegir Camí de

// CARME MESSEGUER

La Freixneda. Dissabte 6 d'agost de 2011. 21 a la Trobada cultural del Matarranya. L'Hipòlit Solé de Nonasp ve acompanyat d'un altre nonaspí soci d'ASCUMA des de fa una colla d'anys, un home d'edat madura i senzillesa elegant, delerós de saludar gent de Fraga. I és que Josep Pallisa, arquitecte i llicenciat en belles arts, va exercir com a docent a l'Institut de Batxillerat Ramón J. Sender de Fraga durant la dècada dels 80. Josep recorda la seua estada a Fraga, les amistats que hi va fer. Li donem memòries per a la seua dona, la Carme Núñez, com ell professora de dibuix a l'institut mentre van viure a Fraga. Manifesta també haver llegit Jesús Moncada amb entusiasme en veure-hi retratades vivències de la seua joventut. Com que la conversa promet, ens emplacem per la setmana entrant a la vila de Nonasp.

que s'obre sobre la portalada d'entrada és feta nova; l'original vam decidir conservar-la i emplaçar-la a l'interior, no fos que ens diguessen que ens l'havíem inventat. La fusteria la vam encarregar al pare de la Merxe Llop.»

Pallisa, docent

«Em vaig comprometre a treballar en la rehabilitació del Castell a principis dels vuitanta, quan em van destinar a Fraga: estava més a prop de Nonasp i pensava que hi podria dedicar temps. Però aleshores em van nomenar director de l'institut, d'ofici perquè era l'únic catedràtic entre el professorat que hi havia al centre aleshores, i no m'hi vaig poder negar. Va ser un període complicat, de canvis i reajustaments. També va ser el moment de la progressiva implantació de les classes optatives de català, encara que en el camí vam perdre l'alumnat que es desplaçava a estudiar a Fraga des del Baix Segrià. Vaig estar quatre cursos a la direcció del centre i un total de deu com a professor. D'aleshores conservo bones amistats, especial-

«Sirga amb molta emoció»

ment amb l'Aurelio Trigueros, que ha esdevingut una mena de director vitalici del centre pel seu voluntarisme i tarannà conciliador. Recordo haver tingut com alumne, en les classes de Dibuix tècnic, el Francesc Serés de Saidí, que després he llegit a les pàgines de Temps de Franja. La Carme i jo vam decidir demanar el trasllat a Barcelona quan els nostres fills van haver d'iniciar estudis superiors. Em van destinar a l'Institut de Les Corts, on hi estudiem i hi han estudiat joves futbolistes de La Masia, com el mateix Pep Guardiola. Ara que m'estic acabant de jubilar també d'arquitecte, tracto de passar tant de temps com puc a Nonasp.»

Pallisa, lector

La conversa ens porta fins a l'ermita de la Mare de Déu de les dos aigües, un *locus amoenus* en la confluència de l'Algars i el Matarranaya, que Pallisa va «civilitzar» en encarregar-se del disseny dels jardins que envolten l'ermita.

«Vaig transformar l'anomenada casa de l'ermità en la porxada que hi tenim avui dia. Ningú s'atrevia a remoure certa biga, no fos que afectés l'estructura de l'església; jo m'hi vaig atrevir: la biga no tenia cap funció fonamental. A l'ermita li cal una actuació en breu, perquè presenta símptomes d'alteració en l'arquitectura.»

«Vaig llegir *Camí de sirga* amb molta emoció perquè jo vaig viure aquell món del carbó, els llaüts i la sirga. Vaig aprovar unes oposicions a RENFE i em van destinar a l'estació de Faió, on treballava de factor, organitzant la càrrega del carbó que des de Mequinensa arribava en llaüts en els vagons del tren que el portaria a Barcelona. Vaig fer la 'mili' i després vaig anar a Barcelona a estudiar Arquitectura i Belles arts. *Estremida memòria* –la història, basada en el fet real de l'assalt, a finals del segle XIX, d'uns recaptadors d'impostos per part d'uns ban-

dolers mequinensans i la posterior condemna dels bandits– també em

va desvetllar la imaginació, perquè havia sentit explicar històries dels 'consumeros' –així els deïem, abans, als recaptadors–, i els que en el relat de Moncada ixen de Mequinensa cap a Casp pot ser que vinguessen de recaptar també a Nonasp; a més, tot i que van ajustar els assaltants, no es van recu-

perar tots els diners i el misteri queda sense resoldre.»

Quan desfem la conversa, el Josep manifesta la seua intenció de quedar-se encara una bona estona a l'ombra dels oms de l'ermita –«Ara que moren en altres indrets, aquí reverdeixen»– i de tornar al poble tot passejant. Davall del braç l'ha acompanyat tota l'estona un exemplar de la darrera obra premiada amb el Guillem Nicolau, *Ressò en l'obscuritat*, de la també nonaspina Merxe Llop.

«Vaig tindre com alumne de Dibuix Tècnic a Fraga al Francesc Serés, de Saidí»

El museu etnològic de Nonasp

Aprofitem l'estada a Nonasp per visitar el seu Museu etnològic, al carrer Soldevila del nucli urbà. Ens n'obre les portes generosament en Josep Maria Ràfales, un dels integrants dels Amics de Nonasp, l'associació que ha aconseguit fer realitat aquest projecte. En traspasar el pedrís iniciem un recorregut laberíntic a través del temps.

Les diverses sales de la planta baixa es dediquen a la mostra d'eines per al treball de la terra, pesos i mesures, estris per a la caça, la matança del porc i oficis antics (ferrer, fuster, guarnicioner), tot plegat retolat arredonit amb detallades il·lustracions de Pasqual Vidal i retolat en la nostra llengua.

La creació d'un museu etnològic va ser un dels objectius fundacionals de l'associació Amics de Nonasp, nascuda l'any 1996, segons consta en el número 0 del seu òrgan de difusió, *L'eixam*, per recrear la vida, treball i costums d'èpoques passades i fer-ne difusió i fins i tot reclamar turístic. Per a fer realitat el projecte es va haver de trobar, comprar i adequar un espai adient, alhora que, a través de les pàgines de *L'eixam*, es va fer una crida a tots els veïns del poble que poguessin aportar tota mena d'objectes en desús susceptibles de ser integrats en la col·lecció. La inauguració del museu, encara que només de la planta baixa, va tenir lloc a finals de 1999, quan ja s'estava treballant en la primera.

L'obertura al públic de la primera

planta es va fer l'agost de 2000 i va ser possible gràcies a subvencions diverses, la feina dels joves integrants d'un camp de treball i, novament, a la inestimable col·laboració dels nonaspins amb noves donacions. Aquesta planta reproduïx els espais d'una casa abans de l'arribada de la llum elèctrica i de l'aigua corrent: el foc, la cuina, el pastador, el menjador, el dormitori i el comú. Paral·lelament es va ampliar el museu amb la restauració de la casa contigua per a mostrar-hi el procés de l'elaboració del vi. L'any 2007 es va iniciar l'ampliació de l'espai museístic amb una nova planta, que es va obrir al públic l'any 2009 i que supera el concepte del que entenem estrictament com tradició per recrear una botiga d'ultramarins, una barberia i fins i tot una escola.

Del Museu etnològic de Nonasp ens en vam emportar una gratíssima impressió per la magnitud, el detall i el rigor de la feina feta, que traspua l'estimació dels Amics de Nonasp pel patrimoni local. Una visita del tot recomanable!

Hi ha futur en l'agricultura?

// JOSEFINA MOTIS

Als informatius dels mitjans de comunicació hi ha molt poc espai dedicat al camp. Sent un país, potser no totalment agrícola, però si amb moltes possibilitats per a l'aprofitament adequat de la terra i collites, manca informació sobre la política agrària en totes les CCAA depenent de les seves característiques; plantejament de collites adequades, hores de treball que suposen, necessitat de comercialització justa dels productes, etc.

Les actuals tècniques avançades en maquinària i automatització de regs, han hipotecat petites finques. No resulten rendibles els treballs si no és en quantitats considerables, encara així, no hi ha compensació equilibrada entre la mà d'obra invertida i els guanys.

En aquesta mateixa revista –TdF

109— sortí una informació sobre la regulació de la fruita en una zona de Lleida. Es fa malbé una quantitat per poder cobrar la que queda a un preu raonable. El Ministeri d'Agricultura i les Conselleries han de tenir més rellevància i eficàcia.

No obstant això, l'agricultura ha aconseguit un reconeixement social i professional més just gràcies a les pròpies associacions, cooperatives, i l'aprofitament de les noves tecnologies per crear xarxes de comunicació i cooperació en el desenvolupament del món rural.

Al juny van arribar a una xarxa social notícies sobre la Confederació de Dones CERES, amb el reconeixement professional d'agricultores i ramaderes. Tenien una base de dades *on line* amb possibilitat d'accés

a través de www.ceres.org.es, entrant en «Assessoria de desenvolupament rural», on s'ofereix assessorament i propicia l'intercanvi d'informació i debats entre les dones que viuen del camp.

Al setembre, arriba un article de la Regió de Múrcia, sobre el projecte en investigació sobre logística de residus agrícoles –biomassa– per impulsar l'agroenergia en zones rurals dins de la UE.

Aquesta idea parteix de les conclusions del seminari sobre la biomassa i la seva transformació en energia, on hi van participar experts de la regió, nacionals i europeus.

Segons sembla amb la quantitat de biomassa, –mig milió de tones–, solament en aquesta regió, segons experts es podria posar en funcionament una planta de producció d'energia a mig termini, i desenvolupar un mercat de calefacció.

Si això es pot portar a la pràctica, obriria unes noves expectatives al rendiment del camp i llocs de treball.

Organitzacions ecologistes, fan experiments amb horts i agricultura ecològica per a la conservació del medi ambient i una alimentació més sana. En agricultors particulars hi ha algunes iniciatives. Hi ha poca informació, o nul·la o si d'entrada es pot obtenir llavors o planters, immunes a les plagues. S'aconsegueixen collites, de fruiteres, cereals o d'horta, sense necessitar insecticides o adobs menys nocius, con els fems, i el sofre, com feien els agricultors antigament.

DONES

Lucrezia Bori (valència, 1887-Nova York, 1960) // M. Llop

És el pseudònim d'una valenciana cèlebre cantant d'òpera, una soprano lírica qui passa la seua infantesa a Borriana (Plana Baixa), estudià cant a València i a Milà, on va canviar el cognom Borja per Bori per tal de no perjudicar la seua carrera artística amb la llegenda negra dels Borja. El 1908 debutà oficialment al Teatre Adrià de Roma en el paper de Micaela de *Carmen*. El 1910 cantà en el San Carlo de Nàpols, al costat d'Enrico Caruso i Pasquale Amato en *Manon Lescaut* i *Madame Butterfly*. Tambè debutà a la Scala de Milà òperes importants. Cantà a Paris *Manon Lescaut* amb Caruso i arribà a Nova York, el 1910, al Metropolitan amb la mateixa òpera. Allí

interpretà més de sis-centes representacions de vint-i-vuit òperes diferents. Des del 1911 al 1914 actua més de cinquanta vegades al Teatre Colón de Buenos Aires, després actuà a Cuba. Triomfa quatre temporades al Metropolitan fins que l'operen nòdul a les cordes vocals i passats quatre anys sense parlar, torna a l'escena l'any 1919 a Montecarlo amb el paper de Mimí de *La Bohème*. Realitza enregistraments fins que el 1936 acaba oficialment la carrera artística en el Metropolitan, amb una gala de comiat en honor seu.

Mort víctima d'un vessament cerebral. Descansa al mausoleu familiar en el Cementiri Municipal de València.

La fi de la presència islàmica a la Llitera

// JOSEFINA MOTIS

El primer capítol del primer número de la *Revista d'Estudis Lliterans* tracta de l'expansió feudal cristiana sobre les terres musulmanes del districte de Lleida, en l'actual comarca de la Llitera, escrit per Roberto Viñete.

Durant el domini musulmà aquesta ciutat estava envoltada de fortificacions que feien de cinturó defensiu, controlant un territori d'aproximadament 100 km. Aquesta circumscripció de Lleida formava part de la Marca Superior d'Al Andalus i s'estenia per les actuals províncies d'Ossa i Lleida. Era una zona rural sota el control de la ciutat. El marc geogràfic i històric musulmà va durar quasi un mil·lenni.

En plena expansió de la Reconquesta, a la Marca Superior d'Al Andalus es va crear una nova relació entre els cristians i les taifes musulmanes. A Aragó es va seguir una estratègia en tres fases. Primerament, va haver-hi una etapa basada en obtenir recursos econòmics sota pressió a les comunitats rurals. Una segona dedicada a construir fortaleses per a la conquesta del territori ambicionat. Finalment es procedia a la conquesta dels assentaments musulmans i l'organització de l'espai.

En aquesta conquesta van participar el Comte d'Urgell, el Vescomte d'Àger, el Comte de Barcelona i els reis d'Aragó.

Explica l'autor que la conquesta de la Llitera es va fer en tres etapes.

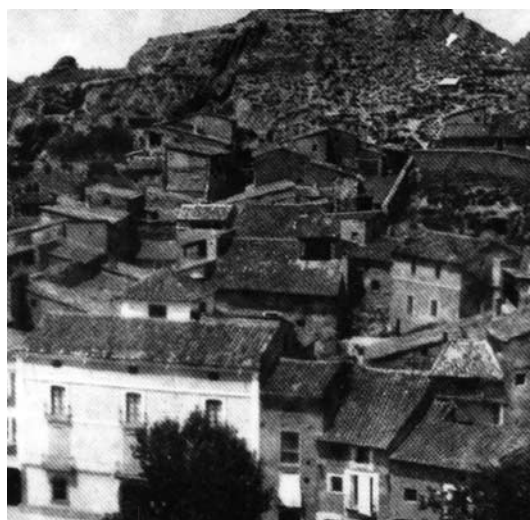
En la primera, de 1048 a 1056, sembla que es van conquerir places situades als voltants de Benavarrí. A més, l'autor anomena pobles com Calassanç, Purroi, Estopanyà, Casserres, entre d'altres.

En una segona etapa, de 1080 a 1110 es conquereix el districte musulmà de Barbastre i la circumscripció de Monsó que tenia uns límits molt amples. A l'article s'esmenten Almacelles i Saidí, no havent arribat encara a Tamarit i a la fortalesa dels Castellassos.

L'autor dóna importància a la conquesta de Calassanç al 1099. Tamarit i el Torricó van caure després.

En una tercera etapa, de 1134 a 1149, els territoris que havia conquerit el Rei d'Aragó, al caure en una de les lluites, van tornar al domini musulmà. Una d'aquestes places era Tamarit. Aquests territoris al 1149 els van reconquerir definitivament els comtes de Barcelona i Urgell.

En les tres etapes hi ha en comú la decadència i la debilitat musulmana

Albelda i, al fons, el tossal del Castell

provocada per les lluites i les sublevacions en el seu propi territori.

Finalitzada l'expansió, es va dur a terme el procés d'organització social, econòmica i territorial, basada en patrons feudals.

Fruit d'aquella perllongada presència musulmana, a la comarca de Llitera i voltants hi ha pobles amb nom que ve de l'àrab, com Altorrí, Alcampell, Almacelles, Alfarràs, Albelda, Almenar, Alguaire, que, potser formaven part de la circumscripció esmentada, com assentaments rurals als voltants de Lleida. Alguns tenen restes de castells o fortaleses.

TOT ENSENYANT LES DENTS

El tren // Ramon Sistac

O tren que me leva pola beira do Miño / me leva e me leva polo meu camiño. El 1830, entre Manchester i Liverpool, es va inaugurar la primera línia de ferrocarril interurbà i, el 26 d'octubre de 1848, es va fer el primer viatge amb tren entre Barcelona i Mataró. El tren, doncs, ha estat una mena de company fidel de les nostres vides i del nostre imaginari, però, ben entrat el segle XXI i a la península Ibèrica, el «camí de ferro» continua essent una utopia com a transport preferent de persones i, encara més, de mercaderies... *vai andando pasiño a pasiño / e vaime levando cara o meu destiño.*

I això que el tren té molts d'avantatges. És, per damunt de tot, universal i interclassista: *a Lisboa en tren de lujo yo viajaba / y a mi lado muy galante un portugués...* però *this train don't carry no gamblers / liars, thieves, nor big shot rambles / this train is bound for glory, this train.* D'altra banda, és altament confortable: *al compás del chacachá / del chacachá del tren: / ¡qué gusto da viajar / cuando se va en exprés!*; encara que no sempre prou ràpid: *e per un istante ritorna la voglia di vivere a un'altra velocità / passano ancora lenti i treni per Tozeur.* I, si bades, a terra et quedes: *il treno se ne va / il treno se*

ne va / e l'ultima occasione sfumerà. Per bé que això també pot tindre el seu vessant positiu: *corre, niña, corre, ves al tren o marchará / ves al tren, por favor, que no quiero verte más.* I fins i tot ens pot assaltar el dubte sobre si realment hi volem pujar: *io quasi quasi prendo il treno / e vengo, vengo da te / ma il treno dei desideri / nei miei pensieri all'incontrario va.* És per això que el tren (especialment entrant en un túnel) ha estat usat sovint com a gran metàfora del desig. Sense excloure'l com a símbol de revolta: *anem al camin de fèrre / farem petar los ferrolhs* o, directament, de revolució: *tengo mi par de pistolas / con su cachas de marfil / para darme de balazos / con los del ferrocarril.*

El nostre país ha perdut el tren? En tinc la sospita. De moment, el meu trenca la boira a tota velocitat i acaba entrant, parsimoniós i silent, a l'estació de Lleida. Penso que la vida és com un fluid, que tendeix sempre a anivellar-se, a trobar l'equilibri. I el tren ens ofereix, fidel, un darrer raig d'esperança: *si ets llunàtic i estàs espantat / si vius als núvols i estàs deprimut / si la boira ja t'ha acompanyat / cada dia en algun lloc / surt el tren de mitjanit.*

Javier Adell defensa el català en el seu primer ple com alcalde de la Freixneda

// LLUÍS RAJADELL

La identitat de la llengua pròpia de La Freixneda va convertir-se, dissortadament, en el principal motiu de crispació en la sessió de l'Ajuntament de l'11 de novembre, que va descavalcar, mitjançant una moció de censura, a l'alcalde popular, Antonio Algeró, sent substituït pel cap de llista del PSOE a les darreres eleccions municipals, Javier Adell. El relleu d'Algeró pel socialista Adell es va consumir amb el suport dels dos regidors del PSOE –un d'ells l'actual alcalde– i els dos del PAR. Antonio Algeró només va comptar amb els tres vots del PP. El nou alcalde, immediatament després de la votació de la censura, va dirigir-se al públic en «català, que és la nostra llengua», segons va aclarir. En aquell precís moment bona part dels assistents van manifestar sorollosament la seua desaprovació amb crits de «fuera, fuera –en castellà, per descomptat–» i reivindicant el «xapurriau» com a llengua pròpia del poble.

Una de les assistents va encarar-se amb l'alcalde per a retraure-li que parlare en català fins al punt d'obligar-lo a interrompre el seu discurs. La veïna, que va parlar en català –per a ella xapurriau–, va negar la catalanitat de la seua llengua i va exclamar, amb una arrancada de xenofòbia, que, «¡els catalans, a Catalunya!». La intolerància de part dels

De dreta a esquerra, Javier Adell (PSOE), José Luis del Valle-Iturriaga (PP) i Antonio Algeró (PP)
IVÁN MOLINA / LA COMARCA

presentes amb d'utilització de la llengua pròpia del poble en una sessió plenària de l'Ajuntament els va portar a abandonar el saló de plens escridassant l'alcalde.

Una vegada més, una qüestió que hauria d'estar més que superada, la catalanitat de la llengua parlada al Matarranya –o, simplement, la seua denominació–, va esdevindre motiu d'enfrontament i divisió, traumàtica, en un poble de la Franja. Fa algun temps, el problema es va repetir a la propera vila de La Condonyera, on una mobilització veïnal contra el català va boicotejar i impossibilitar una xerrada informativa obre la Llei de Llengües organitzada per la CHA.

Una evidència demostrada pels estudis científics més acurats, seriosos i imparcials, inclòs un de la Universitat de Saragossa, com que a la Franja es parla català des de l'Edat Mitjana, va ser rebutat a La Freixneda per una part dels mateixos catalanoparlants. Pot agradar més o menys però és un fet que la llengua pròpia de La Freixneda es el català o, per dir-ho d'una altra manera, és la mateixa que es parla a Catalunya i València. I els fets son tossuts.

La imprevista irrupció de la qüestió del català en el ple va provocar una visceral, i en algun cas confusa, reacció de les entitats que abandonen la lluita contra la normalització

LA VIDA EN CALMA

Retirar-se? // Teresa Serrano

Apartar-se de la vida laboral no implica necessàriament separar-se de la realitat.

Algunes vides renaixen amb la jubilació i, lluny de sentir el decaïment propi del desplaçat, se situen i es disposen a omplir els dies d'activitat, a gaudir de tot amb més llibertat.

Retirar-se és deixar de prestar un servei remunerat i dedicar-se a altres. La distància del retir només ho és respecte del que va ser el teu lloc de treball. Però el recolliment i l'abstracció pròpies del retir com a definició, no són pas una descripció precisa del que realment passa.

Retirar-se serveix per alimentar els teus, potser fins i tot literalment, encara que també en una metàfora que et col·loca

proveint amb la teua energia les necessitats dels altres.

Quan la jubilació no significa allunyar-se de la realitat, sinó la possibilitat d'exercir control sobre el bé més preuat, el teu temps, no et retires, et retrobes.

Quan descobrir que el buit que deixa l'ocupació laboral es cobreix per una infinitat d'alternatives, i les hores del dia són poques respecte als quefers possibles, no estàs abandonant, estàs canviant.

No em crec la estereotipada imatge del jubilat en un banc al sol, pensant en les musaranyes perquè conec l'altra versió i aquesta és la que em complau admetre i de la que espero gaudir en alguna mesura. Visca el teu retir, Sasot!

de l'ús del català a la Franja. Són entitats que, com la FACA O o la Plataforma No Hablamos Catalán (PNHC), neguen, sense més arguments que els seus prejudicis, la mateixa catalanitat de la llengua de la Franja. El primer comunicat de rebuig a la referència de Javier Adell al català va estar el de la PNHC. Li retrau a l'alcalde haver «denigrado» el xapurriau i haver mantingut una actitud «provocativa y bochornosa» –sempre en castellà–. El comunicat barreja, per error, els noms de La Codonyera i La Freixneda en referència a la moció de censura. Potser que el subconscient els hague traït al posar els dos pobles en el mateix sac. També li demane explicacions al PAR pel seu suport a la censura i a l'elecció d'Adell. Conclou el raig d'incoherències oferint-se a donar una conferència a La Freixneda en desgreuge a la «llengua aragonesa del Bajo Aragón». La PNHC va haver d'emetre una segona nota de premsa per rectificar les confusions la Freixneda-la Codonyera del seu primer comunicat.

Un dia després va arribar el comunicat de la FACA O. El text és besó de l'emés per la PNHC, no sols en continguts sinó també en tipografia i estructura, com si fossen escrits per la mateixa persona. A més, es va afegir a l'onada anticatalanista i a la persecució de l'alcalde de La Freixneda per haver nomenat la paraula prohibida, una desconeguda organització denominada La Voz Independiente de Aragón.

Javier Adell considera per la seua part que la resposta irada de part del públic a la seua referència al català només va estar una «excusa» dels partidaris de l'ex-alcalde per a mostrar estrepitosament la seua indignació pel relleu a l'alcaldia. Adell aclareix que si va explicar que parlava en català va ser en resposta als murmurs de desaprovació que es van estendre pel saló de plens quan va començar la seua exposició en la seua llengua materna. Encara que la utilització del català no haguere hagut de sorprendre a ningú perquè, segons explica, «sempre he parlat amb la meua llengua als plens des que vaig entrar com a regidor, fa quatre anys». Afegeix, no obstant, que continuarà amb esta pràctica a partir d'ara perquè «no tin-

Saló de Plens de l'Ajuntament de la Freixneda
IVÁN MOLINA / LA COMARCA

drie cap sentir canviar». Va comentar, no obstant, que no té cap problema en parlar en castellà si algun regidor és castellanoparlant i no comprèn el català de La Freixneda. Va ser el que va passar quan, després de l'altercat, es va adreçar en castellà al portaveu popular, José Luis del Valle-Iturriaga, castellanoparlant d'origen.

L'alcalde opta per traure-li ferro a l'incident viscut el passat dia 11 i l'emmarca dins la «normalitat» tenint en compte la tensió d'un ple municipal on una moció de censura arrabassava l'alcaldia a Antonio Algueró des-

prés de 16 anys al càrrec. Cal recordar, no obstant, que la substitució d'Algueró hagués estat efectiva quan es va constituir l'Ajuntament després de les eleccions locals de maig, però un error en les votacions va possibilitar la proclamació de l'alcalde popular.

També l'Associació Cultural del Matarranya es va pronunciar, però recolzant l'alcalde. I en el mateix sentit es van pronunciar els presidents del Institut d'Estudis del Baix Cinca, Pep Labat, i d'Iniciativa Cultural de la Franja, Artur Quintana.

ASCUMA, amb l'alcalde de la Freixneda

// LL. R.

L'Associació Cultural del Matarranya (ASCUMA) mostrà el seu «reconeixement i solidaritat» amb l'alcalde de La Freixneda, Javier Adell (PSOE), per la defensa que va fer de la seua llengua materna, el català, en el ple on va ser elegit president de la corporació municipal mitjançant una moció de censura que va desbancar el popular Antonio Algueró. ASCUMA considera que Adell, soci de l'entitat, «va defensar amb coherència i valentia la dignitat i la legitimitat de l'ús públic del català».

En el seu comunicat, ASCUMA «lamentava l'actitud "intransigent, intolerant, irracional i científica" de part del públic assistent al ple, així com "el to de la interpel·lació que una veïna de la Freixneda, va fer al nou alcalde».

L'Associació recorda que la llengua catalana està reconeguda expressament en la Llei de Llengües d'Aragó, aprovada per majoria absoluta per les Corts aragoneses i que actualment està en vigor. Aquesta entitat cultural considera que l'actitud de Javier Adell «cal que sigui compartida per tots en la defensa de l'ús de la llengua de la Freixneda i tota la Franja, el català, en tots els àmbits de la vida pública i privada dels nostres pobles».

Primera reunió del Consell Superior de Llengües després del canvi de Govern a Aragó

// REDACCIÓ

El passat dimarts 8 de novembre va tindre lloc la primera reunió del Consell Superior de Llengües d'Aragó després de les eleccions de maig que donaren el govern regional al Partit Popular de Luisa Fernanda Rudi.

La reunió va tenir lloc a l'Edifici Rosa Arjó, un antic col·legi de primària rehabilitat que ara acull diferents serveis de la DGA, com el de Prevenció de Riscs Laborals, per exemple. Fins ara es reunien a una sala annexa al despatx del Viceconseller de Cultura, un canvi d'ubicació força significatiu.

El president del CSL havia convidat per carta a assistir a la reunió a la Consellera, Dolors Serrat, o una altra persona del Departament, però no va venir ningú (es van excusar). Aquest detall, unit a la intenció que han avançat en nombroses ocasions, tant la presidenta Rudi com alguns alts càrrecs del Departament d'Educació Cul-

tura i Esports, de modificar la Llei, va donar lloc al debat i a l'acord unànime per part del Consell de remetre una carta a la Consellera dient-li que, en cas que ho faci, hauria de demanar un informe previ al Consell.

Josep Bada i Mariví Broto en la primera reunió del CSL en 2010
GUILLERMO MESTRE / DGA

En això van quedar i no hi va haver més punts a l'ordre del dia, «ja que mentre no se sàpiga quina línia política seguiran es va considerar que no tenia sentit fer més passos enllà», segons explicà a *TdF* un membre del Consell.

Una agradable sorpresa al concert d'Aute a Saragossa

// MARINA D'ALGARS

El día 8 de novembre al Teatro Principal de Saragossa, dintre del programa «Otra escena», Aute va interpretar cançons del seu darrer disc *Intemperie*. Una bona combinació instrumental amb poesia i veu. Sóc fan d'en Aute, però la sorpresa va estar quan, a meitat del concert, diu: «Ahora cantaré una canción en catalán que no voy a traducir porque como aquí también habláis català, pues la entenderéis». No m'ho podia creure, em vaig sentir contenta, la cançó es titula *La plaça Rovira*, una plaça del barri de Gràcia a Barcelona, on vivien els seus iaies, crec que paterns. La cançó, preciosa, el català perfecte. A Saragossa, d'un cantautor «madrileny»! No m'ho podia creure. Al final de la peça, la gent va aplaudir molt, i jo la que més.

Enriqueta Moncada Oliver, escriptora i mestressa de casa

«La nostra cultura i tradicions no s'han de perdre»

// ANDREU COSO

Per sortir per a la cultura i les tradicions, sempre existeixen persones que es dediquen, directa o indirectament, a preservar-les i difondre-les. L'Enriqueta Moncada Oliver (Mequinensa, 16-10-1941) n'és una bona mostra. Entusiasta de la llengua i cultura de la seua terra com és, se n'ha fet un tip d'arreplegar frases fetes, refranys, cognoms, noms de jocs i de vestimentes, cançonetes, versos i versets, noms de llocs del terme municipal, paraules pageses, paraules llaüteres, paraules mineres, noms de mines, noms de menjars, noms de carrers del Poble Vell, motades; en definitiva: paraules nostres. I amb tot aquest material, ha confeccionat un llibre –de factura artesanal– que porta per títol *Coses de antes*. Un llibre on es barregen records seus, records de sa mare, de la gent gran i no tan gran del Poble. Un llibre del qual ella mateixa diu: «Com se pot comprendre, esta recopilació mai podrà estar acabada, ja que sempre van apareixen paraules que haurien de

ser afegides, però crec que ha arribat l'hora que tot aquest galimaties (una mica ordenat, això si) se pogués donar a conèixer una mica».

Enriqueta també té passió per la música, li agrada cantar i té una veu esplèndida. Fa anys que forma part del Cor Local –n'ha sét directora– i com que li agrada jugar amb les paraules a vegades fa boniques poesies i en ocasions –si les combina amb música– l'ixen composicions com ara *Ebre Nostre*, una sentida i evocadora cançó que fa emocionar els mequinensans quan l'escolten o la canten: *Amb sol, aire, boira i pluja / per les viles riu avall / los llaüts de Mequinensa / van marxar i no tornaran. / Ebre, Ebre, pare nostre / tu ets lo riu més estimat / tu vas veure la grandesa / d'uns llaüts i uns navesants...*

S'han de valorar com cal inicia-

Enriqueta Moncada
ANDREU COSO

tives com les de l'Enriqueta, perquè són les que fan possible que les tradicions, que vénen de lluny, que s'han anat heretant de pares a fills, perdúron en el temps i no es perdón en l'oblit.

U12

La mort d'un jove poeta // Esteve Betrià

Escrit aquest text passades les 10 de la nit de divendres 18 de novembre, acabat d'arribar de l'Espai Mallorca –situat al carrer del Carme de Barcelona– on s'ha celebrat un acte en record del poeta valencià Salvador Iborra Mallol, assassinat amb 33 anys el passat 29 de setembre al portal de ca seua, al número 12 del carrer de la Palma de Sant Just, al barri de Ciutat Vella de Barcelona, a tocar de la plaça de Sant Jaume. Sembla que els responsables primers de la mort del jove poeta valencià han estat dos jòvens delinqüents marroquins que van apunyalat-lo, a trenc d'alba, amb un ganivet de cuina quan els reclamava la bicicleta que no feia gaire havia pres a un amic d'en Salvador un dels agressors, un agressor amb nombrosos antecedents per robatori que es vagava de nit en bicicleta pels carrers de la ciutat amb ganivets de cuina als pantalons i navalles i desesperació a les butxaques.

Jo no he conegut en vida el poeta valencià mort –ni la seua obra, constituïda per tres llibres de poemes: *Un llençol per embrutar* (2003), *Les entranyes de foc* (2005) i *Els cossos oblidats* (2009)–, però la marginalitat social dels seus assassins m'ha fet recordar la mort violenta a mans d'un altre jove marginal del poeta en friülès Pier Paolo Pasolini una fatídica nit de novembre de 1975. Sé que, com a lletraferit, no puc ser gaire ori-

ginal amb aquesta evocació gairebé inevitable; sense anar més lluny, en Sebastià Bennasar –amic íntim d'en Salvador i principal organitzador de l'homenatge– n'ha fet esment aquest vespre en el transcurs de l'acte. El que ja no és tan evident per a la majoria de possibles lectors d'aquest text és evocar ara i ací la persona d'Anna Dodes i les tràgiques circumstàncies de la seua mort. L'Anna fou una poeta de Folgueroles amb qui vaig intercanviar un parell de frases a la porta de l'església de Sant Medir, al barri de la Bordeta de Barcelona, a finals de la primavera de 1986 amb motiu de l'adjudicació del premi de poesia Amadeu Oller per a poetes inèdits al seu recull *Paisatge amb hivern*. Escassos mesos més tard, l'estiu del mateix 1986, l'Anna Dodes i una amiga toparen amb la mort mentre feien un viatge en autoestop pel sud d'Occitània de camí a l'Alguer. L'agost –ara ha fet vint-i-cinc anys– trobaren prop de Montpeller els seus cossos inerts: havien estat violades i assassinades per delinqüents encara ara inconeguts. L'Anna tenia 23 anys.

Tres poetes i tres morts violentes, tres tragèdies produïdes a mans d'éssers marginals –tanmateix *mon semblable, mon frère*–, unes morts incompressibles que difícilment s'esvairan en la profunditat de les sangs vessades.

La Franja continuarà sent atesa al Vilanova de Lleida

// HUGO SOROLLA

Hospital Arnau de Vilanova

Aragó i Catalunya van arribar a principis de novembre a un acord que garanteix l'atenció sanitària entre ambdues zones. Aquest acord és fruit d'intenses negociacions «a l'ombra» que van mantenir a l'octubre els responsables de les respectives conselleries de sanitat, segons han informat a l'agència Efe fonts del Govern aragonès.

Així, el conseller de Sanitat, Benestar Social i Família d'Aragó,

Ricardo Oliván, i el conseller de Salut de Catalunya, Boi Ruiz, van ratificar un acord que garantirà que l'atenció sanitària torne a funcionar amb «total normalitat», una normalitat que també inclou que es tornen a lliurar receptes de crònics.

Des de la conselleria aragonesa es van mostrar satisfets per un acord «que no ha estat fàcil». En la mateixa línia, tant l'alcalde de Fraga, Santiago Escandil, com el president de la comarca del Baix Cinca, Francisco García, també es van mostrar satisfets i van coincidir en destacar la rapidesa amb la que tots dos executius han buscat solucions.

Es resol, doncs, una qüestió que durant les últimes setmanes havia amoïnat diferents comarques de la Franja, fins al punt que alguns ciutadans s'havien començat a empadronar als pobles limítrofes de

Lleida, tal com van explicar diversos alcaldes de la Franja a la premsa.

Aquesta problemàtica va començar amb qüestions molt puntuals com l'impediment als ciutadans aragonesos d'accedir als tractaments de quimioteràpia o d'atenció psiquiàtrica i va acabar estenent-se a tota l'atenció sanitària aquest octubre.

Al llarg de tot el mes de novembre el Govern d'Aragó no ha detectat cap irregularitat en el compliment de l'acord. Mentrestant, una comissió tècnica formada pels respectius directors autonòmics de Salut està elaborant un marc estable de consens en matèria d'assistència sanitària en zones limítrofes entre comunitats autònomes.

També caldrà concretar qui es farà càrrec de la despesa que genera aquesta atenció sanitària. De moment, el Ministeri de Sanitat se n'ha rentat les mans i ha dit que aquesta és una «qüestió interna» que han de resoldre les dues comunitats.

LO CRESOL

Panellets o carbasses // María Dolores Gimeno

Les festes van passant pel calendari a cop de tradicions que, de la mateixa manera, passen pel temps, i és que el conjunt de costums, celebracions i gastronomia d'abans sobreviuen millor o pitjor en funció de la competència i de les modes. L'1 i el 2 de novembre toca recordar els difunts, un ritual de visites i flors en disminució per la pràctica creixent de les incineracions que se'n van a l'aire, allunyant la terrible mort. Són o eren dies de Tots los Sants i també de panellets, castanyes i moniatos. Per les seques terres del Matarranya encara sobreviuen, esporàdicament, los panellets que preparen algunes famílies o venen als forns, però ja han marxat l'humil moniato i les castanyes, fruit de boscs humits que arribava en temps passats envoltat de l'exotisme del Nord i ara fora de lloc en una estació cada camí menys fredolica.

Eixos dies a la comarca era costum reunir-se les colles de xiquets i jóvens a les cases al voltant del foc a rostir los fruits i el

tubèrcul a la cendra, a degustar los dolços panellets de farina, almolda i ou i a beure una copeta de moscatell o de mistela. A la caldoreta de les flames se jugava a l'*aduanà*, un joc de taula arribat des d'Alemanya, bastant popular durant la primera meitat del segle passat; se composava de cartons amb il·lustracions

de colors que representaven una campana, un gos, un martell..., i consistia en anar venent o comprant en funció de la puntuació obtinguda segons una tirada de dos daus en què el jugador havia de cantar la combinació corresponent: «Campana gossè», és a dir, campana i gos, recorda encara mi pare. Curiosa derivació de paraula! Ara, sense foc a en terra ni fred ni jocs antius, mos queda el Halloween, versió americana de la mitologia

celta, que decora guarderies, centres comercials o parcs temàtics amb carbasses inquietants color toronja i tota la sèrie funerària: esquelets, calaveres, ixoreacs –'muricecs', 'ratpenats', diuen uns altres—... *Trick or treat*. Susto o dolç.

75 anys de la crònica de la guerra civil a Fraga de Franz Borkenau

// VIRGILI IBARZ

El periodista i sociòleg austríac Franz Borkenau (1900-1956) es va traslladar a Espanya com a corresponsal per a informar sobre els esdeveniments de la guerra civil. El 1937 es va publicar el seu llibre sobre la guerra a l'editorial Faber and Faber amb el títol *The Spanish Cockpit*, que va causar una gran impressió. El 1971 es va realitzar la primera publicació en castellà a París per Éditions Ruedo Ibérico amb el títol *El reñidero espanyol*.

El 2010 l'editorial BackList publicà de nou aquest llibre amb pròleg de Gerald Brenan a l'edició nord-americana, l'article de Juan Andrade per a Quaderns de Ruedo Ibérico i les *Consideracions sobre la edició il·lustrada de «El reñidero español»* dels historiadors Maria Roig i Fernando Casal.

En aquesta nova publicació apareix l'excel·lent treball d'investigació històric i fotogràfic de Fernando Casal i Maria Roig, els quals han seguit els desplaçaments que va fer l'autor. En les fotografies que ens presenten han aconseguit reproduir els fets, l'ambient, les impressions i les anàlisis realitzades per Borkenau. Han descobert el procés pel qual passaven els reporters degudament identificats: presentació davant els comitès, i salconduits del comissariat de propaganda, que obrien el pas davant els innombrables controls establerts a les entrades dels pobles a la carretera. Han posat de manifest que el dia en què Borkenau arribava a Espanya en tren per Portbou, el 5 d'agost de 1936, també ho feien dos joves fotògrafs, Gerda Taro i Robert Capa.

Borkenau tenia trenta-sis anys quan va arribar a Espanya. En les seues cròniques analitzava l'ambient eufòric i radical, els fets i els personatges. Ens aturem en el capítol dedicat a Catalunya i el front d'Aragó. Borkenau exposa que l'onze d'agost de 1936, a la una del migdia, va aconseguir sortir de Barcelona en direcció al front d'Aragó en

Montat en un coche destaca Farràs, comandante de las milicias catalanas en Fraga.

Súriano, Alcubierre, Zubirana, Tera... se venían y luchaban en la provincia ilustrada conque. Los taxis y autobuses se acortan por primera vez a la guerra. Las fotografías ganan en espontaneidad, como en este caso Lechena tras su conquista por el P.O.C.M.

Pàgines del llibre «The Spanish Cockpit»

un automòbil del Comitè Central de Milícies, acompanyat per un xofer i un escorta armat. «Els viatgers som tres: el representant a Barcelona del *Paris Flèche*; John Cornford, jove comunista britànic, i jo». Roig i Casal diuen que probablement el corresponsal del setmanari parisenc *La Flèche* era Jean Martin, que es va enrolar com a voluntari en les forces milicianes i va resultar ferit.

L'automòbil dels corresponsals es desplaça durant la tarda i s'acosten al capdavant. S'aturen a Fraga a passar la nit. En la crònica del 12 d'agost, Borkenau diu que es van allotjar a Fraga en l'únic hotel que hi havia, on també hi havia allotjat el comandant Farràs, que era el segon cap de les milícies que havien sortit de Barcelona. L'hotel a què fa referència Borkenau és el Sorolla, que en aquell moment estava situat al casc històric de Fraga.

Borkenau explica en la seua crònica que Fraga estava just després de la línia del front; tot el menjar estava racionat, igual que l'allotjament. Va ser necessària la intervenció directa de Farràs perquè els corresponsals estrangers poguessin aconseguir menjar i llit, «lluitant contra

la enfurismada resistència de l'hostaler, el qual pateix evidentment de molts comptes sense pagar. Es va fer més accessible quan va comprendre que estàvem disposats a pagar les nostres habitacions».

Borkenau diu que van anar a una taverna del poble que estava plena de pagesos, però no diu de quina taverna es tracta. L'aparició dels tres corresponsals estrangers a l'establiment va resultar un esdeveniment. Els fragatins van començar de seguida a narrar les seves gestes. «Són majoritàriament anarquistes. Fent el significatiu gest de creuar la seva gola amb els dits, un home ens diu que han executat al poble a trenta-vuit feixistes».

Borkenau creu que l'execució de trenta-vuit persones és una fanfaroneria. No obstant això, en una conversa posterior amb altres veïns, aquesta xifra queda verificada. Molts d'ells se senten avergonyits d'aquesta matança. Diuen que no van ser ells qui van organitzar l'execució, sinó la columna Durruti, quan va creuar el poble per primera vegada. El dia 13 d'agost, Borkenau i els altres dos corresponsals es traslladen a Sarinyena.

Exposició

7.10.2011 – 1.4.2012

Sala 1

Publicitat a Catalunya 1857-1957. Roldós i els pioners

L'exposició repassa l'origen de la publicitat moderna a Catalunya i el paper rellevant de pioners com Rafel Roldós, que van convertir Barcelona en el motor de l'activitat publicitària a Espanya.

Exposició

1.12.2011 – 8.1.2012

Sala 2

La Vall de Boí, Patrimoni de la Humanitat

L'exposició presenta el llegat mil·lenari del conjunt romànic de la Vall de Boí en el desè aniversari de la seva declaració com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO.

Exposició

17.11.2011 – 16.3.2012

Jardí

Castellers, Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat

Exposició fotogràfica amb motiu del primer aniversari de la declaració dels castellers com a Patrimoni de la Humanitat per part de la UNESCO.